

BOSNA HERSEK’TE YAŞANAN BOŞNAK-SIRP ÇATIŞMASININ ANALİZİ

THE ANALYSIS OF BOSNIAN-SERBIAN CONFLICT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Harun SEMERCİOĞLU¹

Öz

Dünya tarihsel süreçte iki büyük dünya savaşı, yüzlerce çatışma yaşamış, bu çatışmalarda milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ve çok büyük siyasi, ekonomik, kültürel ve çevresel kayıplar yaşanmıştır. Günümüzde dünyanın birçok bölgesinde çatışmalar devam etmektedir. Bu çalışmada 1990’lı yıllarda Bosna Hersek’te yaşanan Boşnak-Sırp çatışması analizinde elde edilen bilgilerin günümüz çatışmalarının yorumlanmasına katkı yapması hedeflenmiştir. Çatışma analizi literatürdeki çalışmalara benzer bir sistematikte yapılırken, SWOT analizi metodundan yararlanılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde tarihsel bir perspektifle sorunun tanımlaması yapılarak Bosna Hersek’in siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel durumu ile dini ve etnik yapısı incelenmiştir. Müteakiben çatışmanın nedenleri, mevcut durumu ve sonrası ortaya konmuştur. Sonuçta genel bir değerlendirme yapılarak, tesis edilen barış ortamının sürdürülebilmesi ve Bosna Hersek devletinin gelişmesi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çatışma, Çatışma Analizi, Bosna Hersek, SWOT Analizi, Uluslararası Güvenlik.

Abstract

Two world wars took place in the world historical process while hundreds of millions of people had lost their lives in these conflicts and great political, economic, cultural and environmental losses had occurred. Today, the conflicts are continuing in many parts of the world. This study aims to analyze the Bosnian-Serb conflict took place in Bosnia and Herzegovina in the 1990s and to make a contribution to the interpretation of today's conflicts by the information obtained by this analysis. The analysis has been made by the SWOT method like similar studies in the literature. The problem has been defined by a historical perspective in the beginning of the study, then the political, socio-economic, cultural, religious and ethnic structure in Bosnia and Herzegovina have been explored. Subsequently, the causes of conflict, current situation and its consequences have been demonstrated. As a result, how Bosnia and Herzegovina can develop and the peace can be maintained have been discussed by holding an overall assessment and proposed some ideas.

Keywords: Conflict, Conflict Analysis, Bosnia And Herzegovina, SWOT Analysis, International Security.

¹ Dr.Öğr., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, harsem@yahoo.com

GİRİŞ

Uluslararası siyasi sistem 1990'lı yılların başlarında Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasından sonra tamamen değişmiştir. Bu iki hegemon gücün dağılmasından sonra bu bölgelerde büyük bir boşluk oluşmuştur. Kafkaslar ve Balkanlar'da oluşan bu boşlukta uluslararası sisteme entegre olmaya çalışan küçük devletler tek tek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sosyalist ideoloji ile uzun süre yönetilen bu devletler, siyasi ve ekonomik alanda yaşanan krizler sonucunda “etnik milliyetçilik sorunu” ile yüz yüze kalmıştır. Bu sorun sosyokültürel, etnik ve diğer faktörler sonucunda özellikle Balkanlarda birçok çatışmaya neden olmuştur. Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan çatışma, Yugoslavya'nın dağılmasının yanı sıra birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Buraya uluslararası toplumun müdahalesi değişik gerekçelerle gecikmiş ve II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın gördüğü en büyük soykırımın yaşanmasının önüne geçilememiştir (Şafak, 2010:2).

Bu çalışmada Boşnak-Sırp çatışmasının analizinin yapılması hedeflenmiştir. Çatışma analizi literatürdeki analiz formatlarına benzer bir sistematiğe yapılırken, SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats- Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi metodundan yararlanılmıştır. Bu kapsamda, başlangıçta sorunun tanımlanması yapılarak, tarihsel arka planı araştırılmış, sonraki bölümlerde Bosna Hersek'in siyasi, sosyoekonomik, kültürel durumu ile etnik ve dini boyutları incelenmiş, çatışmayı etkileyen yerel unsurlar, çevresel aktörler ve etkileri analiz edilmiştir. Son bölümde, Bosna Hersek'te yaşanabilecek gelişmeler değerlendirilerek öneriler ortaya konmuştur.

1.SORUNUN TANIMLANMASI

1.1. Sorunun Doğası ve Tarihsel Arka Planı

Bosna Hersek Avrupa coğrafyasında nevi-şahsına münhasır bir tarih barındıran, doğal sınırlarının da etkisiyle sınırları çok eskiden şekillenen bir ülkedir. Bosna Hersek Avrupa kıtasının güneybatı, Balkan yarımadasının ise kuzeybatı köşesinde yer almaktadır. Neredeyse nehrinin denize döküldüğü mevkide 20 km²'lik bir toprak parçası ile Dalmaçya'da denize ulaşır, ancak limanı yoktur. Kuzey ve Batıda Hırvatistan, doğuda Sırbistan, güneydoğuda ise Karadağ tarafından çevrelenmiştir. Bosna Hersek'in yüzölçümü 51.129 km²'dir (Sobutay ve Akgün: 2015).

Özellikle farklı dinlerin zamanla etnik isim haline geldiği ve bu toplulukların bir toprakta bu kadar uzun süredir beraberce yaşamasıyla ayırt edilen Bosna Hersek'in nüfusu 4,5 milyondur. Bosna ismi “cumhuriyeti sulayan Bosna” ırmağından gelir ve olasılıkla İliryan dili kökenli olduğu tahmin edilmektedir. Bosna Hersek halkının % 44'ü Boşnak², %31'i Sırp, % 17'si ise Hırvat'tır. Komşuları Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'dır. Cumhuriyet'in başkenti kendi dillerinde Sarajevo'dur (Şafak, 2010:3).

Yüzyıllar öncesinde, nerdeyse 4. yüzyıl sonlarında başlayan Slav halklarının göç dalgası bu toplumun Trakya, Makedonya, Yunanistan, Bulgaristan ve Dalmaçya'ya yerleşmesiyle noktalanmıştır. Bundan sonra çeşitli iç karışıklıkların yaşandığı bu bölge 15. ve 16. yüzyıllardan 19. yüzyıl sonuna dek dönemin iki büyük imparatorluğu (Avusturya-Macaristan ve Osmanlı

² Çalışmanın tamamında Bosnalı Müslümanlar “Boşnak” olarak adlandırılmıştır.

İmparatorlukları) arasında paylaşılmıştır. Türklerin Bosna Hersek'i Osmanlı topraklarına katması 1463 yılında olmuştur. Yaklaşık 400 yıl Osmanlı egemenliği altında kalan bu iki eyalet, 1878 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmeye başladığı bir sırada Rusya ile yapılan savaşı kaybetmesi sonucunda 1877-1878'de imzalanan Berlin Anlaşmasıyla imtiyazlı vilayet olmuştur. Müteakiben Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmiş ve 1908 yılında da hukuki olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun topraklarına dâhil edilmiştir (Bağcı, 1994:257; Şafak, 2010:3).

Bu imparatorluğun Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılması ile birlikte Sırbistan Krallığı, Sırp'lardan, Hırvatlardan ve Slovenlerden oluşan bir krallık kurmak için eski Avusturya-Macaristan topraklarına katılma kararı almıştır. Bu topraklar üzerinde 1918 yılında kurulan devlete Yugoslavya adı verilmiştir. Yugoslavya “güney Slavların vatani” olarak adlandırılarak, devletin ulusal stratejisinde toplumsal barışın sağlanması esas olarak belirlenmiştir (Anderson:2015). 1929 yılında ismi “Yugoslavya Krallığı” olarak değişmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi son çok partili seçimler 1938 yılında yapılmış ve 1939 yılında kabul edilen ortak bir federal anayasa çoğunluğu teşkil eden Sırp'lar ile Hırvat ve Slovenler arasındaki anlaşmazlığı sona erdirmeye çalışmıştır. II. Dünya savaşı esnasında Yugoslavya Alman, İtalyan, Macar ve Bulgar orduları tarafından işgal edilmiş, savaşın hemen sonrasında komünist partinin savaş dönemindeki partizan lideri Josip Broz Tito yönetime getirilmiştir. 1946 yılında kabul edilen anayasa ile Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya'dan oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuş, Sırbistan içinde Kosova ve Voyvodino da bağımsız bölgeler olarak belirlenmiştir (Frahm, 2005: 180-181). Altıncı cumhuriyet olan Bosna Hersek, ulus devlet yerine açık biçimde tarihsel bir devlet olarak ve üç halkın ortak vatani olarak tanımlanmıştır: Boşnaklar, Sırp'lar ve Hırvatlar (Özkan, 2014:68).

1960'lı yıllardan itibaren Sırbistan'dan Bosna Hersek'in bilhassa kuzey ve güney kesimlerine birçok Sırp köylüsü göç ettirilerek bölgede Sırplaştırma politikaları yürütülmüştür. Bu tehcir politikaları Tito zamanında da başarıyla sürdürülmüştür. Bu bölgelerin seçilmesinin stratejik bir kararın uygulanması olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda, kuzeydeki iskânlar, Hırvatlar ile Boşnakları ayırmayı hedefleyen bir tampon bölge oluşturmayı; güneydeki iskânlar ise hem Karadağ'da bulunan Müslüman nüfus ile Boşnakların irtibatını sonlandırmayı, hem de Bosna Hersek'te Sırbistan ve Karadağ'ın mümkün mertebe etnolojik olarak yayılmasını amaçlamıştır (Ceylan:2015).

1990'lı yılların başında SSCB dağılmaya başlamış, bu krizin de etkisiyle Slovenya ve Hırvatistan Haziran 1991'de bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Aralık 1991'de Almanya, Ocak 1992'deyse Avrupa Topluluğu bu cumhuriyetleri bağımsız birer devlet olarak tanımaya yönelik kararlar almış, böylece Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti geri döndürülemez bir dağılma sürecine girmiştir. Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Bosnalı Sırp'lar -özellikle Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan etmesi üzerine- Kasım 1991'de, Bosna Hersek sınırları içinde ilan ettikleri Sırp Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'ya bağlı kalması doğrultusunda bir referandum gerçekleştirme kararı almışlardır. Almanya'nın Aralık 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını tanıyacağını açıklamasını takiben, Ocak 1992'de Sırp'ların Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni resmen ilan etmeleri Bosna Hersek'in bağımsızlık sürecinin hiç de kolay gelişmeyeceğini göstermiştir. Mart 1992'de Bosna Hersek Devleti'nde halk

bağımsızlık için referanduma giderken, Bosnalı Sırlar bu oylamayı boykot etmiştir. Nisan 1992'deyse Bosna Hersek parlamentosu bundan böyle bağımsız bir "Bosna Hersek Devleti" kurulduğunu resmen ilan etmiştir (Türkeş, vd.,: 2012:9, Bağcı, 1994:258).

Kasım 1991'de Sırp Cumhuriyetinde tek başlarına yaptıkları referandum sonucunda Yugoslavya sınırları içinde kalma kararı alan ve buna koşut olarak Bosna Hersek'te gerçekleşen Mart referandumunu boykot eden Bosnalı Sırlar, Sırbistan'daki Miloseviç yönetiminin açık desteğiyle Boşnaklara yönelik askeri saldırılara başlamış ve kısa süre içinde Bosna Hersek'in %70'ini işgal etmişlerdir (Anderson:2015, Türkeş, vd.,2012:9).

Şubat 1992'de Türkiye'nin, Nisan 1992'de sırasıyla ABD ve Avrupa Topluluğu'nun Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanınmasının ardından, Mayıs 1992'de BosnaHersek bağımsız bir devlet olarak BM'ye kabul edilmiştir. Savaş, Nisan 1992'den Kasım 1995 tarihinde ABD Ohio'da gerçekleşen Dayton Antlaşması üzerinde uzlaşılan kadar fiilen sürmüştür. Aralık 1995'te Paris'te atılan imzalarla Dayton Antlaşması resmileşmiş ve savaş sona ermiştir (Kivimäki, vd.:2015, Karin, 2005:188).

Bu çatışmayı üç dönemde incelemek mümkündür: 1) Boşnak-Hırvat Koalisyonu'nun 1992-1993 yılları arasında Sırp güçlerine karşı savaşı, 2) 1993-1994 yılları arasında Boşnak-Hırvat ve bazı bölgelerdeki Boşnak-Boşnak savaşı, 3) Boşnak/Hırvat saldırılarını takip eden NATO/Boşnak/Hırvat güçlerinin Mart-Ekim 1995 yılındaki Sırlara karşı yaptığı savaştır (Latif, 2006:129; Dalar, 2008:96).

Çatışmanın nedenleri kapsamında, literatürde birçok değerlendirme yapılmıştır. Geniş kabul gören birinci açıklamaya göre; milliyetçi çatışmaların yeniden ortaya çıkması, büyük güçlerin Balkanlar'da nüfuz alanlarını yeniden kurma konusundaki ihtiraslarını yansıtmaktadır. Batı'da yaygın biçimde benimsenen ikinci açıklamada tarihsel düşmanlıkların yeniden nüksetmesi veya ezilmiş ulusların yeniden boy göstermesi vurgulanmaktadır. Üçüncü açıklama, savaşın nedeninin kültürel ve dinsel fay hatlarında aramakta, çatışmayı bir uygarlıklar çarpışması olduğunu savunmaktadır. Savaşta kıvılcımı çakan husus ise "parçalanma halindeki Yugoslav Federasyonundan bazı siyasi liderlerin saldırgan milliyetçilikle ateşi körüklemesi" olarak görülmektedir (Şafak, 2010:93-94). Özkan ise farklı bir yorumla; "çatışmanın etnik nefretten değil, çoklu ekonomik, anayasal ve siyasi kriz sonucu oluştuğunu" savunmaktadır (Özkan, 2014:80).

1.1.1. Sorunun Siyasi Boyutu

Tito'nun 1980'de ölmesiyle birlikte, Yugoslavya içindeki tüm dengeler altüst olmuş, etnik ayrımcılık idari birimler arasında önce rekabetçi, ardından da çatışmacı bir içerik kazanan mikro milliyetçiliklerin körüklenmesine yol açmıştır. Aynı zamanda, ekonomik ve siyasi sorunlar da büyümüştür (Anderson:2015).

1990 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bütün cumhuriyetlerinde gerçekleşen çok partili serbest seçimler, kimliğe dayalı siyaset yapan ve yerel milliyetçilikleri savunan parti ve liderlerinin bütün cumhuriyetlerde iktidara yükselmesiyle sonuçlanmıştır. Bu kapsamda, seçimlerde Kosovalı Arnavutların Sırbistan Cumhuriyeti'nde gerçekleşen seçimleri boykot etmesi, Sırbistan Cumhuriyeti'nde giderek yükselmekte olan Slobodan Miloseviç liderliğindeki milliyetçi-ırkçı grupların siyasi iktidarı tümüyle ele geçirmesine hız neden olmuştur. Aynı seçimde, ABD'nin desteklediği işadamı Milan Paniç (Sırp kökenli ABD

yurttaşı)'in Miloseviç'in karşısında seçimlere katılması ve bu durumun yarattığı milliyetçi tepkiler de Miloseviç'in işini kolaylaştırmıştır. Seçimlerin ardından açık ara farkla Sırbistan Cumhuriyeti'nin yönetimini devralan Miloseviç, böylece iktidarı tartışmasız bir şekilde ele geçirmiştir (Türkeş, vd, 2012:6).

1992 yılında savaşın patlak vermesinin hemen öncesinde, Bosna üç etnik/milli politik parti etrafında bölünmüştü: Müslüman Demokratik Hareket Partisi (SDA), Sırp Demokratik Partisi (SDS) ve Hırvat Demokratik Birliği (HDZ). Üç parti de Bosna Hersek'in geleceği ile ilgili farklı vizyonlara sahipti. Boşnakların sayıca göreceli çoğunluğu Bosnalı Sırp ve Hırvat toplumları arasında bunun politik üstünlüğe yol açacağı kaygısını doğuruyordu. Bu yüzden Bosnalı Sırplar, Sırp yoğunluklu yerleşim bölgelerinde kontrolü ele geçirmeyi hedeflediler. Daha sonra, bu hedef ileride Sırbistan'a bağlanabilecek bağımsız bir devlet kurma amacına dönüştü. Bu durum karşısında Bosnalı Hırvatlar da Hırvat bölgelerinin ayrılıp Hırvatistan'la birleşmesini istediler (Dalar, 2008:95). İdeolojik ve etnik ayrımcılığın siyasi ve dini liderler ile medya tarafından körüklenmesiyle çatışmanın fitilinin ateşlenmiş olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.2. Sorunun Ekonomik Boyutu

1945-1963 yılları arasında merkeziyetçi planlamaya dayalı bir iktisadi yönetimi benimseyen Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti, bu tarihten itibaren iktisat politikasını gözden geçirerek yeni arayışlara girmiştir. Bu bağlamda, verimliliği artırarak iktisadi büyümeyi hızlandırmak için merkeziyetçi sosyalist planlama yerine 1963-1964 iktisadi reform paketiyle cumhuriyetlere daha çok yetki tanıyan adem-i merkeziyetçi bir yönetim anlayışını benimsemiştir. Bu yeni politikayla birlikte, karar alma ve üretim birimlerinde bir özyönetim oluşturmayı amaçlamıştır. Söz konusu yönetim anlayışını, on yıl sonra uygulamaya konan 1974 anayasa reformları izlemiştir. Bu dönemde yapılan iktisadi reformlar ve anayasa düzenlemeleri, cumhuriyetlere daha fazla siyasi hak ve yerinde yönetim serbestisi kazandırmıştır. Ayrıca, reformlarla birlikte altı cumhuriyet ve iki özerk bölgede demokratikleşmeye hız vermek hedeflenmiştir. Amaçlanan demokratikleşme kısmen de olsa gerçekleşmiştir. Tamamen serbest olmasalar da -federal devlet yönetimini tehdit etmedikleri sürece- cumhuriyetler kendi iktisat politikalarını eskiye kıyasla daha özgürce belirleme hakkına sahip olmuşlardır (Türkeş, vd.:2012).

1980'ların sonuna gelindiğinde sosyalist siyasi ve ekonomik sistemin başta SSCB'de olmak üzere dünyada çökmesi, Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ni de olumsuz etkilemiştir. Hiper enflasyonun görülmesi ve yaşam standartlarının düşmesi siyasi sistemin çökmesine ve milliyetçilik duygularının artarak bağımsızlık dalgasının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Karin, 2005:181). Aynı zamanda, IMF'nin sosyalist sistemden sonra bölgedeki cumhuriyetlerde liberalleştirme politikalarının olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçları da krizin derinleşmesinde etkili olmuştur (Woodward, 1995: 133).

Çatışma öncesi 1991 yılına ait ekonomik bilgiler aşağıda verilmiştir (Sobutay ve Akgün:1998):

- * GSMH: 10,4 Milyar ABD Doları
- * Kişi başı düşen milli gelir: 2.022 ABD Doları
- * Toplam İşgücü: 898.000 kişi sanayi sektöründe olmak üzere, yaklaşık 1.050.000 kişi

- * Büyüme hızı: % 1,1
- * Dış borç: 17 milyar ABD Doları (Eski Yugoslavya'nın toplam dış borcunun yaklaşık % 10'u)
- * İthalat: 2,9 milyar ABD Doları
- * İhracat: 3,5 milyar ABD Doları
- * Motorlu taşıt: 278.759 adet
- * Radyo sayısı: 714.000 (6 kişiye 1 adet)
- * TV sayısı: 628.000 (7 kişiye 1 adet)

1.1.3. Sorunun Sosyo-kültürel Boyutu

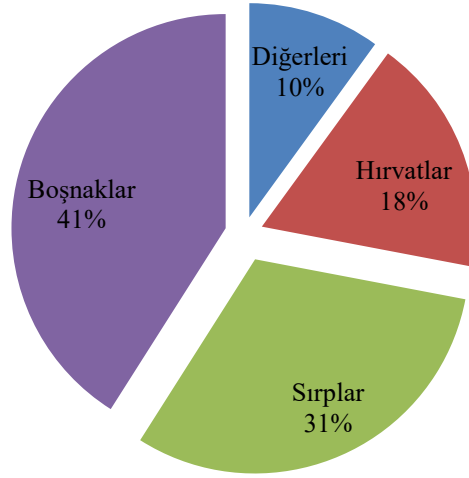
Güney Slavların üç ana etnik grubu da Bosna topraklarında yer almaktadır. Boşnakların Osmanlı döneminde İslam'a geçen Slavlar olduğunu savlamak mümkündür. Aynı şekilde Hırvatların ve Sırpaların da dilleri aynı olan Slav halkları olduğu kabul edilmektedir. Bu yüzden Malcolm, tüm Ortaçağı ve Yeniçağı anlatırken “Bosnalı Hırvatlardan Katolikler, Bosnalı Sırpardansa Ortodokslar olarak bahsetmektedir. Buradaki Boşnaklar da “Bosnalı Müslümanlar” olarak adlandırılmaktadır (Jelavich, 2006:256; Şafak, 2010:9-10).

Çatışan taraflar arasında kültürel farklılıkların olması çatışmanın bir diğer unsurudur. Kültür, çatışan taraflar arasında olgu ve olaylara bakış açısında farklılığı yaratmıştır. Sırpalar “Büyük Sırbistan” planı çerçevesinde en büyük düşman olarak Boşnakları görmüşlerdir. Onlara göre; düşmanlıkta Müslüman Arnavutlar ve Katolik Hırvatlar Boşnaklardan daha sonra geliyordu. Sırpaların büyük çoğunluğuna göre; “Boşnaklar Osmanlı döneminde topluca İslam'ı kabul ederek Türkleşmiş hain Sırpardı”. Bu anlayışın yanı sıra, coğrafi olarak da Büyük Sırbistan planının uygulamaya konulabilmesi için öncelikle Bosna Hersek topraklarının alınması gerektiği de hâkim bir görüştü (Ceylan:2015).

Bosna Hersek'te etnik taraflar arasında birbirleriyle evlenme oranları da etnik milliyetçiliğin ve din unsurunun önemini vurgulayan başka bir göstergedir. Çatışmanın arttığı bölgelerde egzogami (soy dışı evlenme)'nin azaldığı, buna karşılık karışık evlenme oranlarının etnik çatışmanın daha az yaşandığı Voyvodina bölgesinde en yüksek olarak görüldüğü belirlenmiştir (Stathis ve Sambanis, 2010:200).

1.1.4. Sorunun Etnik Boyutu

Bosna Hersek'te üç büyük etnik grupla ilgili istatistiksel bilgiler aşağıdaki şekilde yer almaktadır (Anderson, 2015:6). Şekil-1'de, 1991 yılı verilerine göre nüfusun % 41'i Boşnak, % 31'i Sırp, % 18'i Hırvat ve % 10'u diğerleri olarak gösterilmiştir. Stathis ve Sambanis (2010:200)'in çalışmasında ise, aynı dönemde Bosna Hersek'teki nüfusun % 43,7'sinin Boşnak, % 31,4'ünün Sırp, % 17,3'ünün Hırvat ve % 5,5'inin ise kendisini “Yugoslav” olarak tanımlayan kimselerden oluştuğu belirtilmektedir.

Şekil 1: Bosna Hersek'teki Etnik Nüfus Dağılımı (1991).

(Kaynak: David Anderson, The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary, s.12)

Tablo1: Eski Yugoslavya'daki Halkların Toplam Nüfusa Oranı (1991).

	NÜFUS (MİLYON)	YÜZDE (%)
Bosna Hersek	4,4	18,6
Hırvatistan	4,8	20,3
Makedonya	2,0	8,5
Karadağ	0,6	2,5
Slovenya	2,0	8,5
Sırbistan		
İç Sırbistan	5,8	24,6
Voyvodino	2,0	8,5
Kosova	2,0	8,5
ESKİ YUGOSLAVYA	23,6	100,0

Tablo 2: Eski Yugoslavya'daki Bölgesel Etnik Nüfus Oranları (1991).

	Bosna Hersek	Hırvatistan	Makedonya	Karadağ	Slovenya	Sırbistan		
						İç Sırbistan	Voyvodino	Kosova
Karadağlılar	0,3	0,2	0,2	61,9	-	1,3	2,2	1,4
Hırvatlar	18,1	74,6	0,2	1,1	3,2	0,5	5,2	0,5
Makedonlar	-	0,1	64,8	-	-	0,5	1,0	0,1
Boşnaklar	41,0	0,6	2,2	13,9	1,0	3,1	0,3	3,5
Slovenler	-	0,5	-	-	89,1	0,1	0,2	-
Sırp lar	30,7	11,3	2,2	3,5	2,6	84,8	54,8	11,4
Arnavutlar	0,1	0,2	21,5	6,2	-	1,5	0,2	79,9
Macarlar	-	0,6	-	-	0,5	0,1	17,8	-
Yugoslavlar	8,1	8,9	0,7	5,6	1,4	4,2	9,1	0,2
Diğerleri	1,7	2,5	7,8	0,6	1,3	2,7	8,6	2,4

(Kaynak: Great Britain, House of Commons, Foreign Affairs Committee, Central and Eastern Europe: Problems of the Post-Communist Era, Vol.I London, HMSO, 1992, Xvii.)

1992-1995 yılları arasında süren Bosna savaşı, Bosna'daki tüm toplumlar için bir trajedi oluştururken, özellikle Boşnaklar açısından ağır sonuçlara neden olmuştur. Bu savaş etnik temizlik ve soykırım kavramlarını üretmiştir. Ölen yaklaşık 200 bin kişinin 160 bini Boşnaklardan oluşmuştur (O dönemde 1.800.000 olan Boşnak nüfusun yaklaşık % 10'u). Temmuz 1995'te Srebrenica'da Sırp lar tarafından 8.000 civarındaki sivil Boşnağa yapılan katliam unutulmayacak bir olaydır (Anderson,2015:9). Katliamda bir kısım kadın ve küçük yaşta çocuğun da öldürüldüğü belgelerle kanıtlanmıştır (ICTY:2015). Boşnak nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan bir milyon Boşnak evini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu savaşta tecavüzün özellikle Sırp milis ve askerleri tarafından Boşnak kadınlarına karşı kitlesel ve sistematik bir etnik temizlik aracı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Tecavüz sadece bireylere karşı değil, grubun tüm üyelerinde kalıcı ve ciddi bedensel ve ruhsal zararlar yaratacak şekilde işlenmiştir (Dalar, 2008:96).

Uluslararası topluluk, tüm savaş suçu sanıklarının yargılanmak üzere Lahey'e gönderilmesine önem vermektedir. 827 no.lu Güvenlik Konseyi kararıyla Kasım 1993'te Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTFY) kurulmuştur. Mahkemenin Ocak 1991'den beri eski Yugoslavya topraklarında Cenevre Konvansiyonu'nu, savaş hukuk ve geleneklerini ihlal etmekten, soykırım ya da insanlığa karşı suç işlemekten ağır suçlu bulunanlar üzerinde yargı yetkisi olması öngörülmüştür. ABD'de yönetimi bu kişilerin yargılanması sağlanmadan eski Yugoslavya'nın hiçbir bölgesinde sağlıklı bir demokrasi kurulamayacağını deklare etmiştir (Şafak, 2010:4).

2. ÇATIŞMANIN MEVCUT DURUMU

Boşnak-Sırp çatışmasında, 1995 Dayton Anlaşmasından sonra tarafların birlikte yaşama koşullarının uluslararası toplumun öngördüğü esaslarla yürürlüğe girmesi sonucunda, çatışmanın şiddet içeren büyük bir bölümü bitmiştir. Günümüzde söz konusu çatışmanın şiddet içermeyen devam ettiğini gözlemek mümkündür. Şu haliyle, çatışma türleri kriterlerine³ göre söz konusu çatışmayı “şiddet içermeyen, düşük yoğunluklu, 2’nci düzeyde” bir çatışma olarak değerlendirmek mümkündür.

2.1. Aktörler

Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti’nin dağılma sürecinde uluslararası aktörlerin izlediği politikalar bu sürece hız kazandırmıştır. Almanya, Yugoslavya’nın dağılmasının kendi üzerinde yaratacağı mülteci yükünü hafifletmek amacıyla, dağılma sürecinin hukuki çerçevesinin çizileceği Badinter Tahkim Komisyonu’nun raporunun sonucunu beklemeden Slovenya ve Hırvatistan’ın bağımsızlıklarını erkenden tanımış, böylece Avrupa Topluluğu’nu bu politikaya destek vermeye mecbur kılmıştır. Bu husus Bosna Hersek’teki çatışmayı başlatan temel unsurlardan biri olarak görülmektedir (Anderson: 2015).

İngiltere, Almanya’nın izlediği erken tanıma politikasından memnun olmadığını ifade etmekle birlikte, ileriye dönük bir çözüm önerisi sunmamıştır. Fransa’nın izlediği siyaset de bu sınırların dışına çıkmamıştır. ABD yönetimi ise İngiltere ve Fransa’nın desteğiyle Irak’ta Saddam Hüseyin rejimini devirmekle meşgul olduğu ve Sovyetler Birliği’nin Aralık 1991’de resmen dağılması üzerine ortaya çıkan geniş çaplı uluslararası sistem sorununu daha öncelikli gördüğü için, Yugoslavya’da ortaya çıkan meselelere ilk anda doğrudan müdahil olmamayı tercih etmiştir. Bunun yerine, Balkanlar merkezli bu sorunda başat bir rol üstlenmeyi erteleme niyetini belli etmiş, Avrupa Birliği’nin (AB) arka bahçesi olarak kabul edilebilecek bir bölgede ortaya çıkan sorunları çözme irade ve isteğinden uzak olduğunu da Batı Avrupalılara göstermeyi amaçlamış ve bu politikayı kısa vadede uygulamaya koymuştur. Bunu, argümanını uluslararası normlara dayandırarak gerçekleştirmiş, uluslararası düzlemde resmen tanınmış sınırların zor kullanılarak da olsa korunması gerektiğini belirtmiştir. ABD’nin bu ilkeye atfettiği önemse, Yugoslavya’nın içinde bulunduğu durumdan çok Saddam Hüseyin’in Kuveyt’e saldırısının hukuk dışı olduğunu göstermek amacıyla ortaya attığı bir argüman olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Rusya o dönemde kendi iç sorunları ile meşgul olduğundan çatışmaya olan ilgisi düşük seviyede kalmıştır (Anderson: 2015).

Batının izlediği politikalar, temel olarak iki bölgede etkisini göstermiştir. İlk olarak Miloseviç, ABD’nin bu öteleme siyasetini kendisinin gerçekleştirmek istediği politikaları eyleme dökebilmesi için yakılan bir yeşil ışık olarak yorumlamış ve dağılan Yugoslavya’da sürdürdüğü savaşlara hız vermiştir. İkinci etki ise, Ağustos 1992’de Londra’da yapılan uluslararası bir konferansta İngiltere Dışişleri Bakanı Douglas Hurd’un sözlerinde ortaya çıkmıştır. Hurd; “dünya kamuoyunda giderek yaygınlık kazanan Bosna Hersek’te yaşanan savaşın açık bir Sırp saldırısı olduğu ve dolayısıyla bu saldırının genel olarak uluslararası alanda, özelde de Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde, Sırbistan’a karşı güç kullanılarak durdurulması gerektiği” görüşünü, “bu savaşın aslında bir iç savaş olduğu” söylemine

³ Çatışma türleri, yoğunluğuna göre literatürde beş düzeyde incelenmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyeşilmen, vd.(2014),s.27.

dönüştürerek etkilemiştir. Bu gelişmelerin sonucunda Miloseviç yönetiminin açık desteğini alan Bosnalı Sırp güçler, özellikle Bosna Hersek'te, savaşın kirli yönlerini bütünüyle gözler önüne sererken, aynı dönemde uluslararası aktörler Miloseviç'le yürütülen müzakerelerin sürdürülmesinde ısrarcı olmuşlardır. 1992 sonunda ABD'de iktidara gelen Clinton yönetimi, dünya kamuoyunun bu savaşın durdurulması gerektiği doğrultusunda yapılan baskı sonucunda harekete geçmek zorunluluğunu hissetmiştir. Böylece, Müslümanların da koruyucusu olduğuna dair bir mesaj vermek niyetiyle 1993'ten itibaren savaşı bitirmek için girişimlerde bulunmuştur (Türkeş, vd., 2012:7-8).

Türkiye'nin Bosna Hersek ile tarihsel, sosyokültürel ve dinsel ortak birçok yönü bulunması nedeniyle, çatışmanın başlangıcından günümüze kadar bölgeye olan ilgisi devam etmiştir. Türkiye hem çatışmaya müdahale esnasında, hem de barışın tesisi sürecinde bölgede aktif bir politika izlemeye çalışmış, Balkanlar'daki etkisini artırmak amacıyla birçok faaliyette bulunmuştur. Bu kapsamda, oluşturulan çok uluslu askeri güç UNPROFOR (United Nations Protection Force), SFOR (Stabilisation Force) ve IFOR (Implementation Force)'a büyük ölçüde askeri kuvvet tahsis etmiş, uçuş yasağını denetleyen operasyonlar için savaş uçağı görevlendirmiştir. Burada izlenen politika sonucunda, İngiltere, Fransa, Rusya ve Yunanistan'la ters düşülen noktalar ortaya çıkmış, buna karşılık Türkiye Balkanlardaki gücünü ve etkinliğini artırarak, Boşnak halkının yanında yer almak suretiyle Müslüman dünyası ve iç kamuoyundan olumlu tepkiler almıştır. Bu durum Türkiye'ye Balkanlarda Yunanistan'la girdiği rekabette avantaj sağlamıştır (Oran vd., 2010:500-501).

BM'nin çatışmaya olan müdahalesi ilk olarak Eylül 1991'de 14.000 barış gücü askerinin bölgeye gönderilmesiyle başlamış, Şubat 1992'de BM Güvenlik Konseyi UNPROFOR'u Hırvatistan'da eski Yugoslavya Ordusunun çekilmesinin gözlemlenmesi amacıyla görevlendirmiştir. Daha sonra çatışmanın bölgede yayılmasıyla, BM UNPROFOR'u İngiliz ve Fransız askerleriyle güçlendirilerek Bosna Hersek'te görevlendirmiş, Ekim 1992'de "uçuşa yasak bölge" ilan etmiş, Mayıs 1993'te Saraybosna gibi beş farklı yerde güvenlik bölgesi oluşturulmasına karar vermiştir. Haziran 1993'te ise, BM unsurlarına bir müdahale durumunda NATO'nun hava kuvveti ile Sırlara müdahale edeceği bildirilmiştir (Karin, 2005:187). Uluslararası toplumun süreç içinde işlenen insanlık suçları nedeniyle baskısını artırması sonucu 1995'te ortaya konan Dayton Anlaşması çatışmanın şiddet içeren bölümünü sonlandırmıştır.

Dayton Anlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasından Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR) sorumlu bulunmaktadır. Söz konusu anlaşma hükümlerine göre "nihai otorite" olarak kabul edilen Yüksek Temsilci, tarafların anlaşmazlıklarında tavsiye ve yönlendirmelerini yapmaktan ve bunları kamuoyuyla paylaşmakla görevlendirilmiştir. Anılan temsilci BM'nin bir organı değildir (Karin, 2005:210). Yüksek Temsilci, Barış Uygulama Konseyi Yürütme Kurulu tarafından seçilir, BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanır. Antlaşmada belirtilen resmi tanıma göre güncel görevi Bosna Hersek halkıyla ve uluslararası aktörlerle beraber, ülkenin Avrupa'yla bütünleşmesi yolunda barışçıl ve varlığını sürdürebilir bir devlet olması için çalışmaktır. OHR'nin rolü ile ilgili olarak, tarafların yaklaşımları farklılık göstermektedir. Yapılan bir araştırmaya göre, Bosna Hersek Federasyonundaki halkın % 84'ü OHR'nin faydalı faaliyetlerde bulunduğunu söylerken, Sırp Cumhuriyetinde ise halkın % 73'ünün Bosna Hersek'ten ayrılması gerektiğini belirtmiştir (Türkeş, vd.,2012:14).

Diğer taraftan, Bosna Hersek'te yaşanan çatışmada diasporaların desteği de önemli bir rol oynamıştır. Rusya ve Yunanistan ile İngiltere ve Fransa'daki Sırp Diasporasının etkisi, Almanya'nın Hırvatlara destekte bulunması çatışmaya müdahaleyi geciktirmiş, Boşnakların da Türkiye ve İslam ülkelerince himaye edilmeye çalışılması uluslararası toplumun müdahalesinde etkili olmuştur. Barış görüşmeleri ve müzakere sürecinde diasporaların önemli etkileri görülmüştür (Karin, 2005:209).

2.2. Dinamikler

2.2.1. Ekonomik Gelişmeler

Çatışma sonrasında, Bosna Hersek'te Dünya Bankası'nın öncülüğünde Uluslararası Finans Kurumları (Dünya Bankası, IMF gibi) ve çok sayıda ülke tarafından verilen kredi ve hibe yardımlar sayesinde ülkenin tahrip olan alt yapısındaki düzelmeler yanında, ekonomisinin genel gidişinde de dikkate değer canlanmalar gözlenmiştir. Dünya Bankasınca hazırlanan rapora göre, Bosna Hersek'in yeniden yapılanması amacıyla, uluslararası kuruluşlar ve çeşitli ülkeler tarafından 4-5 yıllık bir süre için toplam 5,1 milyar ABD Dolarlık yardım ve kredi taahhüt edilmiştir (Türkeş, vd., 2012:22).

Ülkede gerçekleşen ekonomik gelişmeleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür. T.C. Dışişleri Bakanlığı verilerine göre; Savaşın bitiminde % 90'larda seyreden işsizlik oranı, 1996 yılında % 60'lara, 2013 yılında % 44'e düşmüştür. Savaş sonrasında % 100'lerin üzerinde seyreden enflasyon oranı 1996 yılında % 2,9'a kadar düşmüş, 1997 yılında ise % 12,5 oranında gerçekleşmiş, 2013 yılında ise % 0,2 olmuştur. 1991 yılında kişi başına 222 Dolar olan milli gelir 1996 yılında 776 Dolar, 1997 yılı içinde 1.050 Dolar iken 2013 yılında 8300 Dolara yükselmiştir. Çatışma sonrasında özellikle tekstil, kimya, sanayi, enerji, orman ürünleri, demir-çelik ve deri sektörlerinde üretim artışları yaşanmıştır. 1999-2008 dönemi ortalama reel GSYİH büyümesi Avrupa Bölgesi ülkelerinde % 2,1, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde % 4,3 olurken; bu oran Bosna Hersek ekonomisi için % 5,6 olarak gerçekleşmiştir (Küçükkiiremitçi, vd.:2010). 2013 yılı temel ekonomik göstergeler aşağıda gösterilmiştir.

GSYH (milyar \$)	18,8
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	0,8
Nüfus (milyon)	3,8
Nüfus artış hızı	-0,11
Kişi Başına GSYH (\$)	8.300
Enflasyon Oranı (%)	0,2
İşsizlik Oranı (%)	44
İhracat (fob-milyar \$)	5,6
İthalat (fob-milyar \$)	10,3
Dış borç(milyar Dolar)	11

Tablo 3: Temel Ekonomik Göstergeler (2013).

(Kaynak: The Economist Intelligence Unit.)

Uluslararası aktörler ve kuruluşlar Bosna Hersek'in ihtiyaç duyduğu, siyasi bölünmüşlüğü aşacak politikaları sunamadıklarından ekonomik reform ve yeniden yapılanma süreçlerinde sürekli aksamalar meydana gelmektedir. Ekonomik anlamda bölünmüşlüğün en önemli göstergesi olarak Bosna Hersek'te Boşnak Hırvat Federasyonu ile Bosna Sırp Cumhuriyeti arasında ortak tek bir piyasa oluşumunun sağlanamaması görülmektedir. 2000'li yıllarda uluslararası finans kuruluşları sağladıkları mali desteği artan bir şekilde yapısal reformlarla ilgili meselelere ayırmışlardır. Bu dönemde de özelleştirmeler darboğazda olan kamu kuruluşlarının önüne temel çözüm yolu olarak konmaya devam etmiştir. Kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinin devlet için yarattığı yük açısından, bütçedeki sorunların giderilmesi bakımından da önemli olduğu vurgulanmaktadır. 2000'li yılların ikinci yarısıyla birlikte özellikle madencilik ve imalat sanayi alanlarında sınırlı özelleştirmeler ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttığından bahsetmek mümkündür. Bosna Hersek'e 1994-2010 yılları arasında toplam 7 milyar dolar tutarında yabancı yatırım yapılmış, bunun 6 milyar dolara yakın bölümü 2000 ile 2010 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu gelişmeyle birlikte hem sanayi üretimi hem de ihracatta artışlar gözlenmiştir (Türkeş, vd.,2012:13).

2.2.2. EUROFOR'un Durumu

Yeniden yapılanma kapsamında 2012 yılında alınan bir kararla, EUFOR'un Bosna Hersek'teki askeri varlığı yaklaşık 600 personelden oluşan bir kuvvete düşürülmüştür. Söz konusu birlik hâlihazırda, Bosna Hersek Ordusunun eğitimi ve teşkilatlandırılması faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmaktadır⁴.

3. ÇATIŞMANIN GELECEĞİNİ ETKİLEYEBİLECEK FAKTÖRLER

3.1. Çevresel Güçler

Bosna Hersek halen Avrupa Birliği (AB)'ne "potansiyel aday" konumundadır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması Haziran 2008'de imzalanmasına rağmen Bosna Hersek'ten beklenen reformların gerçekleştirilmemesi yüzünden hâlâ Avrupa Parlamentosu'nca onaylanıp yürürlüğe girmiş değildir. AB ayrıca, bu reformlar yürürlüğe konmadan Bosna Hersek'in tam üyelik için yapacağı başvurunun dikkate alınmayacağını, gerekli alanlarda somut reform adımlarının bir an önce atılması gerektiğini belirtmektedir. İktisadi Kalkınma Vakfı'nın Bosna-Hersek 2014 İlerleme Raporunda, AB'nin, Bosna Hersek'in üyelik başvurusunda bulunabilmesi için öncelikli iki ön şart öne sürdüğü belirtilmektedir. Bunlar, AİHM'nin Sejdić-Finci davası⁵ kararlarının uygulanması ve AB sürecinin yürütülmesi için etkin bir koordinasyon mekanizmasının kurulmasıdır.

AB, BosnaHersek'te bir nevi uluslararası vesayet unsuru olarak faaliyet gösteren OHR'nin kapatılmadan bu ülkenin birliğe alınmayacağını açıklamıştır. Bunun gerçekleşmesi için ise kamuya ait sivil ve askeri mülklerin devlet ve taraflar arasında paylaşılma sürecinin tamamlanması gerekmektedir. AB ayrıca ülkede idari ve bürokratik yapının yeniden

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. EUFOR, <http://www.euforbih.org/>, (Erişim Tarihi: 01.07.2015).

⁵ Roman aktivist Dervo Sejdic ile Yahudi Jakop Finci'nin Anayasanın ve seçim yasalarının azınlıkları devlet başkanı seçmekten men ettiği gerekçesiyle, AİHM'ne 2006 yılında başvurusu sonucu haklı oldukları kabul edilmiştir. AİHM 6 ay içinde yasal düzenlemenin yapılmasına karar vermesine rağmen, bu karar henüz uygulanmamıştır. <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/bosnanin-ab-anahtari-sejdic-finci-karari-olacak-698764>, (Erişim Tarihi: 01.05.2015)

düzenlenmesi, yargı reformu, yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele gibi konularda daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğini vurgulamakta, uyum sürecinin yavaş ilerlemesinden siyasi aktörleri sorumlu tutmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı: 2014).

ABD'nin Bosna Hersek'e olan ilgisinin, Ortadoğu ve Afganistan'da yaşanan gelişmeler çerçevesinde sınırlı düzeyde devam ettiği gözlenmektedir. Hırvatistan'ın Temmuz 2013'te AB üyesi olması ve Sırbistan ile Bosna Hersek'in AB üyelik süreçlerinin devam etmesi bölgedeki barışın sürdürülmesine olumlu katkı yapmıştır. Bununla birlikte, önümüzdeki dönemde de Sırbistan ve Hırvatistan'ın Bosnalı Sırp ve Hırvatlar üzerindeki etkisinin sürmesi beklenebilir.

3.2. Kimlik Farklılıkları

Etnik hoşgörüsüzlük Yugoslavya içinde her zaman mevcut olmasına rağmen, siyasi ekonomik ve anayasal krizin üstüne çıkacak bir yoğunluğa hiçbir zaman ulaşamamıştır. Etnik hoşgörüsüzlük, ekonomik ve siyasi krizler ardından gelen savaş ve katliamların etkisiyle sorunları içinden çıkılmaz noktaya getiren faktördür (Özkan, 2014:80-81).

Çatışmayı başlatan nedenlerden biri olarak görülen kimlik farklılıklarının barış ortamının sağlanmasıyla, gelecekte azalacağını söylemek mümkündür. Buna rağmen, bu konuda hem uluslararası toplumun hem de devlet kurumlarının kat etmesi gereken uzun bir yol olduğu gözükmektedir.

3.3. Yönetim

Bosna Hersek Devleti, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki ayrı yapıdan meydana gelmektedir. Devletin başında her üç etnik grup tarafından (Boşnak, Hırvat ve Sırp) ayrı ayrı seçilen üç kişilik bir Başkanlık Konseyi bulunmaktadır. Bu konseyin yanı sıra var olan Bosna Hersek Halk Meclisi 15 üye (10 Bosna Hersek Federasyonu, 5 Sırp Cumhuriyeti), Temsilciler Meclisinde ise 42 üye bulunmaktadır (Dalar, 2008:99; Karin, 2005:200).

Şekil 2: Bosna Hersek'in Siyasi Haritası.

(Kaynak: <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/federation-of-bih.gif>)

Bosna Hersek Federasyonu kendi içinde 10 ayrı kantona ayrılmıştır. Her kantonun kendi başkanı, meclisi ve hükümeti bulunmaktadır. Bu kanton meclislerinin ve hükümetlerinin üzerinde "Bosna Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi" ve "Bosna Hersek Federasyonu Halk Meclisi" şeklinde iki kanattan oluşan Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu ile Bosna Hersek Federasyonu Hükümeti yer almaktadır. Bosna Hersek Federasyonu Parlamentosu, Bosna Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi ve Bosna Hersek Federasyonu Halk Meclisi olarak iki kanattan oluşmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisinde 140 üye bulunmaktadır. Halk Meclisi üyelerinin bir kısmı Bosna Hersek Temsilciler Meclisi tarafından, bir kısmı ise halkın oylarıyla doğrudan seçilen Kanton Meclisleri tarafından belirlenmektedir. Halk Meclisinde 30 Boşnak, 30 Hırvat ve diğerlerinden oluşan toplam 65 üye bulunmaktadır. Bosna Hersek Federasyonu Hükümeti dönüşümlü bir başbakan başkanlığında toplam 15 bakan ve 9 Bakan Yardımcısından oluşmaktadır. Sırp Cumhuriyetinde ise hükümet bir başbakan başkanlığında toplam 16 bakandan oluşmakta, aynı zamanda burada kendi halkı tarafından seçilen bir devlet başkanı ve parlamento görev yapmaktadır (Sobutay ve Akgün: 1998).

3.4. Güvenlik Güçleri

Bosna Hersek'in kuruluşundan sonraki ilk 10 yıl boyunca ülkenin merkezi bir ordusu mevcut olmamış, Bosna Hersek Federasyonunda Boşnak ve Hırvatlardan, Sırp Cumhuriyetinde ise Sırp'lardan oluşan iki ayrı ordu varlığını sürdürmüştür. Ülkede karar vericilerin 2005 yılında vardıkları tarihi anlaşmayla devlet düzeyinde bir Savunma Bakanlığı kurulmuş ve iki tarafın orduları birleştirilerek bu bakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri (Oružane Snage Bosne i Hercegovine) oluşturulmuştur. Aynı zamanda zorunlu askerliğe son verilerek bu kuvvetler profesyonel olarak yapılandırılmıştır. Saraybosna'da bulunan Müşterek Karargâha bağlı bir harekât ve bir destek komutanlığı bulunmaktadır. Harekât Komutanlığı'na bağlı üç piyade alayı, bir hava alayı ve bir taktik destek alayı mevcutken Destek Komutanlığı idare, eğitim ve tedarik faaliyetlerinden sorumludur (Ekinci, 2014:74).

Bosna Hersek Cumhurbaşkanı aynı zamanda Bosna Silahlı Kuvvetler Yüksek Komutanıdır. Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Boşnak, Hırvat ve Sırp'lar arasında dönüşümlüdür. Silahlı kuvvetlerde yaklaşık 15.000 aktif ve profesyonel asker, 5.000 rezerv asker ve 1.000 sivil personel bulunmaktadır⁶.

3.5. Doğal Kaynaklar

Savaş öncesi dönemde Bosna Hersek önemli tarım alanlarına sahipti. Buğday, mısır, sanayi ve yem bitkileri çoğunlukla ovalarda yetiştirilmekteydi. Erik, elma, armut, çilek ve yemişler başta olmak üzere meyve ve sebze üretimi önemli bir noktadaydı. Ülkede şeftali ve kayısının yanı sıra şarap üzümünün çeşitli türleri de üretilmekteydi. Sanayi olarak yetiştirilen başlıca ürün tütündü ve geniş sahaları kaplamaktaydı. Savaş döneminde toplam makinelerin %50'si zarar gördüğü için tarımsal üretimde kullanılan ekipmanların yenilenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ülkenin toplam sahasının % 53'ü ya da % 2,7 milyon hektarı ormanlıktır. Mobilya ve orman ürünlerinin üretimi üretimde kullanılan eski makinelere rağmen imalat sanayindeki önemli sektörlerden biridir (Sobutay ve Akgün, 1998:87-88).

T.C. Ekonomi Bakanlığı verilerine göre, günümüzde işlenen arazilerin % 54'ünde tahıl üretimi yapılmakta olup, bunların arasında buğday ve mısır başı çekmektedir. Yem bitkileri, ekilen alanların % 29'unu, sebzeçilik yapılan alanlar ise işlenen arazilerin % 15'ini oluşturmaktadır. Sanayi bitkilerinin kapladığı alan ise % 2'dir. Sanayi ürün olarak ise şeker kamışı, ayçiçeği, tütün ve soya fasulyesi yetiştirilmektedir. Başlıca yetiştirilen sebzeler patates, soğan, fasulye ve lahanalar sayılabilir. Çiftlik hayvanlarının sayısı savaş sonrasında giderek artmaya başlamıştır. Toplam hayvansal üretim olarak yılda yaklaşık 83.000 ton et (canlı ağırlık olarak), 530 milyon litre süt üretiminden bahsetmek mümkündür. Ülkenin her yerinde bulunan akarsular küçük ve büyük kapasiteli balık çiftlikleri için uygundur. Özellikle alabalık ve sazan yetiştiriciliği gelişmiştir. Bosna Hersek'in tarım arazilerinin neredeyse yarısı kimyasal gübrelemeye ve ilaçlamaya maruz kalmadığı için önemli ölçüde organik tarıma müsaittir. İklim şartlarının uygunluğu, eğitilmiş ve tecrübeli iş gücü bu konuda ülkede yatırımı cazip kılan

⁶Ayrıntılı bilgi için bkz. Bosna-Hersek Silahlı Kuvvetleri, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BIH_Defence_White_Paper_Bosnia_Herzegovina_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).

unsurlardır. Mali kaynakların yetersiz olması, mevcut işletmelerin tümüyle modernizasyon ihtiyacı bu konuda ülkenin büyük ölçüde dışa bağımlı olmasına neden oluşturmaktadır.

Ülkenin mineral zenginliklerinin coğrafi dağılımı şu şekildedir (Sobutay ve Akgün, 1998:94):

- Kahverengi kömür: Orta Bosna (Banovici, Ugljevik, Kamengrad ve Mostar) % 90
- Linyit: Kreka % 50, Livno-Tomislavgrad % 27, Gacko % 10, Stanari % 6
- Demir: Ljubija % 65, Vares % 32
- Boksit: Vlasenica, Srebrenica, Herzegovina, Jayce ve Bosanska Krupa bölgeleri,
- Manganez: Buzim bölgesi,
- Kurşun: Srebrenica % 80; Olovo, Vares, Faynica, Sana bölgeleri,
- Kayatuzu: Tuzla ve Majeveca bölgeleri,
- Barit: Kresevo, Vares, Novi, Travnik, Blagaj, Ljubija ve Velika Kladvska bölgeleri,
- Seramik: Motojica ve Bratunac bölgeleri.

3.6. Uluslararası Kuruluşlar ve STK'lar

Bosna Hersek'te barışın tesisi maksadıyla uluslararası kuruluşlar ve yerel Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'lar birçok faaliyette bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşlardan OSCE (Organization for Security and Co-operation in Europe) ve UNHCR (United Nations High Commisionner for Refugees) bölgede birçok faaliyette bulunmuştur (Oliva, 2011:14).

Yerel STK'lara "Neden Olmasın, Sivil İnisiyatif Merkezi, 1 Mart Vatandaşlar Koalisyonu" gibi örnekleri vermek mümkündür⁷. Çatışma sonrasında, uluslararası topluma ait birçok NGO (Non Governmental Organisation)'un bölgede görev yaptığı bilinmektedir. 1990'lı yıllarda bölgedeki NGO sayısının 1500 civarında olduğu, bu sayının 2008'de ise 12000'lere ulaştığı tahmin edilmektedir (Kent ve Bleiker, 2007:111).

4. AKTÖR ANALİZİ

4.1. Tarafların Güçlü-Zayıf Yanları

Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan şiddet içeren çatışma, günümüze kadar barışın tesis edilmesi ve Dayton Anlaşmasıyla çerçevesi çizilen devlet yapısı içinde uluslararası toplumun nezaretinde bir süreç olarak devam etmiştir. Geldiğimiz noktada, şiddet görünmese de bir Boşnak ve Bosnalı Sırplar arasında bir çatışmanın devam ettiği bilinmektedir. Bunun nedenleri olarak: 1) Etnik milliyetçiliğin siyasi parti ve dinin liderler tarafından hala teşvik edilmesi, 2) Ekonomik ve sosyokültürel gelişmenin yeterince sağlanamaması, 3) Devlet yapısının etkin olmaması 4)Demokratikleşme ve küresel sisteme entegrasyon sürecinin tamamlanması 5) Ortak yaşama ve birleşme iradesinin henüz yeterince sağlanamaması, 6) Diaspora ve destek veren ülkelerin etkileri, 7) Savaş sonrasında ortaya çıkan sorunların (mülteci, yerinden edilmiş kimseler, altyapı, eğitim, sağlık, adalet sistemi vb.) yeterince halledilememiş olması, 8) Geçmişle yüzleşmenin tam olarak gerçekleşmemiş olması ve

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekinci (2014), s.11-12.

suçluların adil bir şekilde cezalandırılmamış olmaları, 9) Genç işsizliğinin yüksek oranlarda olması genel kabul gören hususlar olarak belirtilmektedir. Aşağıdaki tabloda tarafların güçlü ve zayıf yanları SWOT analizi metoduyla ortaya konmuştur.

Tablo 4: Tarafların Güçlü-Zayıf Yanları.

Taraflar	Güçlü Yanları	Zayıf Yanları
Boşnaklar	<ul style="list-style-type: none"> Etnik çoğunluğu sahip olmak Çatışmada yaşanan mağduriyetleri nedeniyle uluslararası toplumun desteği Tarihsel birikim Türkiye ve Müslüman ülkelerin desteği 	<ul style="list-style-type: none"> Çatışmada mağdur olan taraf olmak Bölge halklarıyla olan dini ve kültürel farklılık Yakın çevresinde destek alacağı bir devletin bulunmaması AB tarafından yeterince destek görmemesi Toplumun olumsuz sosyoekonomik ve psikolojik durumu Yerinden edilmiş ve mülteci durumunda çok fazla insanın bulunması Federatif ve karmaşık bir devlet yapısı içinde Bosnalı Hırvat ve Sırlar ile birlikte yaşamaları İşsiz genç nüfus
Bosnalı Sırlar	<ul style="list-style-type: none"> Sırbistan tarafından himaye edilmeleri Federasyondan ayrı bir bölümde otonom olarak yaşamaları Dini ve kültürel gerekçeler ile Rusya ve Yunanistan ile diğer Batılı ülkelerden destek ve tolerans görmeleri Çatışmada şiddet göstererek menfaat elde eden taraf olmaları Sade ve etkin devlet yapısı Görelî fazla toprağa sahip olması 	<ul style="list-style-type: none"> Devleti oluşturan unsurlar içinde etnik azınlık olmak Çatışmada yaptıkları insan hakları ihlalleri ve savaş suçları nedeniyle uluslararası toplumun olumsuz tutumu İnsan hakları ihlalleri ve savaş suçları kapsamındaki davalar İşsiz genç nüfus

4.2. Fırsatlar-Tehditler

Söz konusu çatışmayı etkileyen çevresel unsurlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bosnalı Sırların ağırlıklı yaşadığı Sırp Cumhuriyeti Sırbistan ile birleşerek büyük Sırbistan'ı kurma hayallerinden vazgeçmiş değildir. Bu konuda Sırbistan'ın AB ile müzakerelere başlaması ayrı bir motivasyon kaynağıdır.

Bosna Hersek'in de AB üyeliği ile ilgili müzakere sürecini ekonomik ve demokratik gelişmişliği sağlayacak ve sosyokültürel iyileşmeyi getirecek bir fırsat olarak görmek mümkündür. Dayton Anlaşmasının Bosna Hersek devletini etkin işletebilecek bir yapıda kuramaması, günümüzdeki hantal yapı ve işlemesi güç olan kurumların en büyük nedeni olarak görülmektedir. Mevcut anayasanın devletin işleyişini etkinleştirecek ve ekonomik, sosyal, hukuki ve kültürel gelişmeyi sağlayacak esaslarla yeniden yapılmasının önemi ortaya çıkmıştır (USAID:2015). Bunun tarafların kendi iradeleriyle gerçekleşmesi zor görünmekte, bu konuda uluslararası toplumda ise herhangi bir girişim bulunmamaktadır.

Mevcut yapıda Boşnakların uluslararası toplum tarafından sağlanan güvenlik, dış yardım ve destekten memnun oldukları gözlemlenmektedir. Barış ortamının devamını bu sağlanan

destek ve yardımlara bağlanmaktadır. Bu husus Bosna Hersek'in dış yardıma ve büyük devletlere bağımlı hale gelme riskini de beraberinde getirmektedir (USAID:2015).

Savaş sonrasında ekonomik gelişmenin yeterince sağlanamaması ve özellikle genç işsizlerin artması bir tehdit olarak değerlendirilmektedir. Çatışmanın başlamasında etnik milliyetçiliğin körüklenmesini sağlayan ve toplumsal huzuru bozan en önemli unsurun ekonomik şartların kötüye gitmesi olduğu belirtilmiştir. İşsiz gençlerin eski Yugoslavya'daki gibi ortak bir tarihsel birikimle birlikte yaşama tecrübesinden yoksun olmaları, bunların siyasi ve dini liderler tarafından etkilenmelerini sağlayabilir.

Yerinden edilmiş kimseler ve mültecilerin evlerine dönmesi çatışma sonrasında tam olarak sağlanamamıştır. Bunun ekonomik, siyasi ve sosyal birçok nedeni bulunmaktadır⁸. Bu durum söz konusu insanların mağduriyetlerini devam ettirmekte, toplumsal barışın sağlanmasını tehdit etmektedir.

Çatışma sonrası silah ve mühimmatın kontrol edilmesi sağlanmış olsa da sınır güvenliğinin etkin olarak sağlanamaması ve silah kaçakçılığının yaygın olarak yapılması barış ortamına bir tehdit olarak görülmektedir. Uluslararası kaçakçılık ve suç örgütlerinin faaliyetleri de mevcut durumu olumsuz etkilemektedir (USAID:2015).

Tablo 5: Fırsatlar-Tehditler.

Taraflar	Fırsatlar	Tehditler
Boşnaklar	<ul style="list-style-type: none"> • AB Üyeliği • Mağduriyetleri giderecek yeni bir anayasanın yapılması • Ekonomik gelişmenin sağlanarak toplumun refah seviyesinin artması • Uluslararası toplum tarafından dış yardım ve doğrudan yatırımların artırılması • EUFOR'un görev süresinin uzatılarak etkinliğinin devam etmesi • Uluslararası sistemin terörizm ve ayrılıkçı unsurlara karşı takındığı tavır • Güvenlik sisteminin güçlenerek, ülke güvenliği ve asayişini sağlayabilecek yapıya kavuşması • Ortak bir devlet yapısında, farklılıklarla birlikte yaşama iradesinin ortaya çıkması • Yerinden edilmiş kimseler ve mültecilerin evlerine dönmesi • Demokratik kurumlar ve kültürün gelişmesi • Hukuk sisteminin gelişmesi ve adaletin tesis edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • Etnik milliyetçiliğin siyasi partiler ve dini liderler tarafından istismar edilmesi suretiyle yeni bir çatışmanın başlaması • İşsiz genç nüfusun aşırı milliyetçi ve radikal dini örgütler tarafından etkilenmesi • Ekonomik durumun kötüleşmesi • Uluslararası toplumun desteği ve ilgisini çekmesi • Dış yardıma ve büyük devletlere bağımlı hale gelme • Dini ve kültürel gerekçeler ile Batı toplumundan gerekli destek ve yardımı görememesi • Uluslararası kaçakçılık ve suç örgütlerinin faaliyetleri • Sınır güvenliğinin etkin olarak sağlanamaması ile yeterince kontrol edilemeyen silah ve mühimmatın bulunması • Mayınlı bölgelerin bulunması ve bu bölgelerin temizlenmesi için büyük maddi kaynak ve uzun bir süreye ihtiyaç olması
Bosnalı Sırplar	<ul style="list-style-type: none"> • Sırbistan ile birleşerek Büyük Sırbistan'ın kurulması • AB Üyeliği • Yeni bir anayasanın yapılarak çatışma zemininin giderilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> • İşsiz genç nüfusun aşırı milliyetçi ve radikal dini örgütler tarafından etkilenmesi • Etnik milliyetçiliğin siyasi partiler ve dini liderler tarafından istismar edilmesi suretiyle yeni bir çatışmanın başlaması

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Oliva (2011), s.14-15.

	<ul style="list-style-type: none"> • Ortak bir devlet yapısında, farklılıklarla birlikte yaşama iradesinin ortaya çıkması • Geçmişle yüzleşerek, hatalardan ders alınması 	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası toplum tarafından İnsan hakları ihlalleri ve savaş suçları nedeniyle baskı görmesi • Sırbistan, Rusya ve Yunanistan ile diğer Batılı ülkelerin kendi sorunları nedeniyle desteklerini çekmeleri • Uluslararası kaçakçılık ve suç örgütlerinin faaliyetleri • Sınır güvenliğinin etkin olarak sağlanamaması ile yeterince kontrol edilemeyen silah ve mühimmatın bulunması
--	---	---

5. STRATEJİ OLUŞTURMA

5.1. Hedefler

AB ile entegrasyon, Bosna Hersek'in başlıca hedeflerinden biridir. AB ile entegrasyon süreci Bosna Hersek'in istikrarlı ve merkezi bir yapıya kavuşmasına hizmet edecektir. Siyasal diyalogun müşterek aracı olarak değerlendirilen AB-Bosna Hersek İstişare Görev Gücü 1998 yılında kurulmuştur. Siyasal ve teknik değişimlerin gerçekleşmesi için merkezi bir forum oluşturan bu güç, AB ve Bosna Hersek arasındaki ilişkilere yeni bir boyut kazandırarak yapılacak İstikrar ve Ortaklık Antlaşması'yla ilgili müzakerelerin sonuçlanması amacıyla Ocak 2006'da "Reform Süreci İzleme" birimi olarak ismini değiştirmiştir. Aralık 2006 tarihinde de bu konuda Bosna Hersek ile Avrupa Komisyonu arasında müzakereler tamamlanmış, fakat SAA (İstikrar ve Ortaklık Antlaşması) imzalanamamıştır. Bunun sebebi de, ülkedeki polis teşkilatı reformunun gerçekleştirilmemesidir (Dalar, 2008: 115-116).

Diğer bir hedef olan anayasal reformla, kamunun etkinliğini artırarak, ekonomik, sosyal, sağlık, bayındırlık ve adalet alanlarında hızlı bir gelişme sağlamaktır. Demokratikleşmenin ve insan haklarına olan saygının artırılması da etnik entegrasyonun gerçekleştirilmesinde önemli bir unsur olarak görülmektedir.

5.2. Çözüm Önerileri

Dünyada benzeri olmayan şahsına münhasır (sui generis) bir devlet yapısını getiren Dayton Antlaşmasının esaslarının değiştirilmesinde Bosna Hersek'in iç dinamikleri tek başına yeterli olamamakta yeni bir anayasa reformuna ihtiyaç duyulduğu taraflar tarafından dile getirilmektedir (USAID:2015). Mevcut durumda, devletin işleyişi AB gibi bir yapının teşvik ve yardımları ile Yüksek Temsilcinin katkılarıyla mümkün olabilmektedir.

Ülkede iç barış ve istikrarın oluşturulması için geçmişle yüzleşmek ve savaş suçlarının yakalanarak yargılanması hayati önem arz etmektedir. Bunların yargılanarak gerekli yaptırımların uygulanmaması halinde Bosnalıların batıya güvensizliklerini artıracak gibi etnik ayrışmaları da derinleştirecektir. Çatışmanın en büyük sorumlusu olarak görülen Slobadan Miloseviç'in savaş suçlusu olarak 2001'de tutuklanarak Lahey'de suçlu bulunması, geç de olsa Radovan Karadžić'in yakalanıp yargıya teslim edilmesi ve 1995 Srebrenica katliamından sorumlu 11 kişinin Bosnalı Sırp polisler tarafından yakalanması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan, diğer savaş suçlularının halen yakalanmamış olması, Bosna Hersek kamuoyunun vicdanı üzerindeki olumsuz etkiyi kaldıramamaktadır. Sırp Cumhuriyeti

tarafının soykırımdan dolayı özür dilemesi önemli bir gelişme olmuştur. Bu davranış, toplumların yakınlaşmasına yönelik umutları ve diğer savaş suçlularının da yakalanması için gereken hassasiyeti artıracaktır (Dalar, 2008:118-119; USAID: 2015).

Bosna Hersek'te yapısal ekonomik reformların yapılarak tarım ve sanayide gelişmenin sağlanması ve bu suretle işsizliğin azaltılması, demokratikleşmenin artırılarak adalet ve devlet işleyişindeki sorunların giderilmesi toplumsal barışın gelişmesine katkı yapacaktır. Mevcut durumun geliştirilememesi durumunda, Bosna Hersek krizlerle karşılaşma ihtimaliyle yaşamaya devam edecektir. Bosna Hersek'te uluslararası himaye ve buna bağımlılık o kadar olağan hale gelmiştir ki, insanlar artık bu durumu gündelik hayatın bir parçası olarak kabul etmektedir ve bu koşulların içinde sosyalleşerek şartları bir süreklilik haline dönüştürmüşlerdir. Uluslararası ve yerel düzlemde aktörler Bosna Hersek yurttaşlarının talep ve ihtiyaçlarını karşılayamadıkları ölçüde, yurttaşların elinden gelen tek şey günlerini iyi geçirmeye çalışmaktadır (Türkeş, 2012:50).

Medyanın çatışmanın başlamasında ve etnik ayrımcılığın körüklenmesinde etkili bir rol oynadığı görülmüştür. Toplum üzerinde önemli etkileri olan medyadan, barışı sağlamak ve etnik entegrasyonu sağlamak için faydalanmanın gerektiği bilinmektedir. Radyo, TV ve basılı yayının bu kapsamda kontrol altında tutulacağı bir yasal düzenlemenin yapılmasıyla, medyanın hem uzlaşmayı sağlayacak eğitici bir rol oynamasına imkân verilebileceği, hem de olası bir gerginliğin ve kamplaşmanın önüne geçilmiş olacağı savunulmaktadır (USAID: 2015).

SONUÇ

Bir ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarının bozulması, etnik ve dinsel farklılıkların da siyasi ve dini liderler ile uluslararası aktörler tarafından istismar edilmesinin çatışmaları başlatan temel unsurlar olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca bir devletin askeri gücünün yeterli seviyede olmaması da çatışmanın büyümesine neden olmak suretiyle uluslararası sistemin güvenlik tedbirlerine ihtiyaç duymasını gerektirmektedir. Son dönemde Irak, Afganistan ve Suriye'de yaşanan gelişmeler bu durumu gözler önüne sermektedir.

1990'larda Bosna Hersek'te yaşanan çatışmada, uluslararası toplumun ve BM, NATO gibi uluslararası örgütlerin müdahalesinin ortak bir akılla yürütülmesinin güçlükleri görülmüş, küresel aktörler tarafından Boşnak halkına yapılan etnik temizliğe karşı yeterli destek verilmediğine de şahit olunmuştur. Bu kapsamda, insanlığa karşı işlenen suçlara ve soykırım iddiasıyla BM Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTFY)'nde yapılan yargılamalar beklenenden daha uzun sürmüş, sonuçları Boşnak Halkını ve uluslararası kamuoyunu tatmin etmekten uzak kalmıştır.

Bu çalışmayla Bosna Hersek'te yaşanan çatışmanın tarihsel bir altyapısı olduğu, etnik ve dini ayrımcılığın çatışmanın nedenlerinin başında görülse de ekonomik ve siyasi nedenlerin de çok önemli bir yer tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Dayton anlaşmasıyla elde edilen barış ortamının devam ettirilmesi ve kurulan Bosna Hersek devletinin ekonomik, siyasi ve askeri anlamda güçlenmesi için çözüm önerileri tartışılmıştır. Bu kapsamda, yeni bir anayasa reformunun yapılması, AB üyeliğinin hayata geçirilmesi, ekonomik reformların yapılarak tarım ve sanayide gelişmenin sağlanması ve bu suretle işsizliğin azaltılması, demokratikleşmenin

artırılarak adalet ve devlet işleyişindeki sorunların giderilmesi başlıca hususlar olarak görülmektedir.

Diğer taraftan, Bosna’da kalıcı barışın yeniden tesis edilmesi için, hem etnik temizliğin hem de Bosna’nın üç siyasi birim olarak milliyetçi ekseninde bölünmesinin, hâlihazırda gerçekleşmiş olduğunun karşılıklı kabulü gereklidir. Yugoslav yazar Milovan Djilas’ın ifadesiyle, “Bosna’da kalıcı çözüm, “artık savaş, çatışma ve devlet hegemonyaları gibi eski yöntemlerle aranmamalıdır.” Bunun yerine çözüm, “sadece uzun vadede gerçekleştirilebilecek olsa da, insan haklarının sıkı sıkıya uygulanması, anlaşmazlıkların sabırlı biçimde çözümü, açık demokratik toplumların ve şiddet içermeyen, hegemonyaya dayalı olmayan devlet politikalarının gerçekleştirilmesi yoluyla aranmalı ve bulunmalıdır. Vatandaşlık haklarını ve özgürlüklerini güvenceye alacak olan değerlere ve normlara sahip olan kurumların inşa edilmesi, uzun vadede barışa ulaşmanın gerekliliklerinden biridir (Özkan, 2014:79).

Sonuç olarak; Bosna Hersek’te yaşanan Boşnak-Sırp çatışmasının analizi ve bu çalışmayla sistematik olarak ortaya konan sonuçlar, gerekli derslerin çıkarılması suretiyle günümüzde yaşanan çatışmaların nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına, önlenmesine ve çatışmalarda yapılacak olan barış çalışmalarına katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyeşilmen, Nezir, vd. (2014). *Barışı Konuşmak*, Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, 2. Basım.
- Anderson, David, “*The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary*”, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.04.2015).
- Bağcı, Hüseyin. (1994). “Bosna Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”, *DTCF Dergisi*, Cilt 16, Sayı 27, Ankara, s.257-279.
- Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri, https://www.bbn.gov.pl/ftp/dok/07/BIH_Defence_White_Paper_Bosnia_Herzegovina_2005.pdf, (Erişim Tarihi: 26.04.2015).
- Bosna Hersek, <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/federation-of-bih.gi>, (Erişim Tarihi: 01.07.2015)
- Burg, Steven L. (2013). “*Intervention in Internal Conflict: Lessons from Bosnia and Kosovo*”, From Mediation to Nation-Building: Third Parties and The Management of Communal Conflict, William J. Lahneman, Joseph R. Rudolph (Ed.), Maryland: Jr. Lexington Books, s.273-302.
- Ceylan Serhat, Çatışma Çözümü Perspektifinde Bosna Hersek Çatışmasının Analizi, <http://www.cankiripostasi.com/kultur/bosna-hersek-catismasinin-analizi-h7115.html>, (Erişim Tarihi: 26.04.2015).
- Dalar, Mehmet. (2008). Dayton Barış Antlaşması ve Bosna Hersek’in Geleceği, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.91-123.
- Ekinci, Mehmet U. (2014). Bosna Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Yayınları*, No.45
- Evans, Bronwyn-Kent, Bleiker, Roland. (2007). “Peace beyond the State? NGOs in Bosnia and Herzegovina”, *International Peacekeeping*, Volume 14 (2), s.104-118.
- EUFOR, <http://www.euforbih.org/> (Erişim Tarihi: 01.06.2014).

- Herman, Robert, Mara, Galaty, "Bosnia Herzegovina Conflict Assessment", *USAID*, 2005, http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnadd627.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- ICTY, *ProsecutorvsKrstic, Trial Chamber Judgement*, Case No. IT-98-33-T, pr.43-46, www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- Ipsos. (2010). *Research on PublicOpinion in BIH*, Prepared for: National Democratic Institute (NDI) in Bosnia and Herzegovina.
- İktisadi Kalkınma Vakfı, *Bosna Hersek 2014 İlerleme Raporu*, <http://www.ikv.org.tr/ikv.asp?id=282>, (Erişim Tarihi: 01.06.2014).
- Jelavich, Barbara. (2006). *Balkan Tarihi*, Cilt 1, 18-19.yy, İstanbul: Küre.
- Kıvımaği, Timo, vd., "The Dynamics of Conflict in the Multi-ethnic State of Bosnia and Herzegovina", <http://library.fes.de/pdf-files/bueeros/sarajevo/09418.pdf>, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- Latif, Dilek. (2006). "Etnik Çatışma Sonrası Barış İnşası Ne Kadar Mümkün? Dayton Sonrası Bosna ve Hersek", *Kıbrıs Yazıları*, Sayı 3/Yaz-Güz s.129.
- Oran, Baskın, vd. (2010). *Türk Dış Politikası*, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oliva, Ignasi, Torrent. (2011). *An analytical Framework For Reconciliation Processes: Two Case Studies in The Context of Post-War Bosnia and Herzegovina*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Oellers-Frahm, Karin. (2005). "Restructuring Bosnia Herzegovina: A Model with Pit-Falls", *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 9 (1), s.179-224.
- Özkan, Behlül. (2014). "Bosna'da Kalıcı Barış Mümkün mü?", *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 10, Bahar, s.63-84.
- Stathis, Kalyvas N. Sambanis, Nicholas. (2005). "Bosnia's Civil War", *Origins and Violence Dynamics*, Washington, DC: The World Bank, Volume 2, s.191-229.
- Sobutay, Tülay, Akgün, Cem. (1998). *Bosna Hersek Ülke Etüdü*, İTO Yayın No. 1998-24, www.ito.org.tr/itoyayin/0010880.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- Şafak, Yasin. (2010). *Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın Parçalanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home>, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- Türkeş Mustafa, vd. (2012). *Kriz Sarmalında BosnaHersek: Devlet Krizi,Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*, DPF 2012-RR 02, s.1-55.
- USAID, *Bosna Herzegovina Conflict Assestment*, http://www.pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnadd627.pdf, (Erişim Tarihi: 26.06.2015).
- Woodward, Susan L. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution After the Cold War*, Washington, DC: Brookings Institution,
- Yeni Şafak Gazetesi, <http://www.yenisafak.com.tr/dunya/bosnanin-ab-anahtari-sejdic-finci-karari-olacak-698764>, (Erişim Tarihi: 01.07.2015)